

В'ячеслав Гергелійник,

*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач відділу з гуманітарних і
міжнародних питань,*

*гармонізації законодавства з країнами ЄС
та захисту прав людини*

*Головного науково-експертного управління
Апарату Верховної Ради України*

УДК 342.723

Здоров'я людини як конституційна цінність: до постановки проблеми

Актуалізація досліджень у сфері конституційних цінностей зумовлює необхідність посилення уваги до здоров'я, як конституційної цінності, що значною мірою обумовлює можливість реалізації інших однорядкових елементів.

Конституційні цінності сформовані на базі наукових пошуків у сфері загальнолюдських цінностей, які ставали предметом розгляду в працях М. Вебера, В. Вільденбанда, Дж. Дюї, Є. Муньє, К. Реннера, Г. Ріккерта, В. Є. Чіркина, М. Шелера, О. Шпенглера та ін. Дослідження проблематики ж конституційних цінностей ми знаходимо в працях М. С. Бондаря, Ф. В. Веніславського, А. Р. Крусян, В. І. Круса, О. В. Малька, В. С. Нерсесянца, Ю. М. Оборотова, М. П. Орзіха, П. М. Рабіновича, М. І. Салея, О. В. Снежко, М. Р. Теплюка та ін.

Мета статті полягає в розкритті аспектів конституційних цінностей з акцентуванням дослідження щодо фундаментального обумовлюючого конституційного явища – здоров'я людини.

Конституційна система правової держави передбачає формування

установчою владою фундаментальних засад існування та розвитку соціальної, політичної, економічної, правової, ідеологічної, культурної, освітньої тощо складових буття окремої особи, всього соціуму, держави як складної інституції. Ліберальна концепція побудови конституційної системи України зумовлює визначення ціннісних орієнтирів, центростворюючих ядер, відповідно до змісту яких набуває свого подальшого кумулятивного розвитку вся система.

Зміна центру орієнтирів функціонування тріади держава-суспільство-особа на особа-суспільство-держава передбачає кореляцію суспільних та правових відносин, перерозподілу балансу інтересів, трансформацію всієї генеруючої філософії, проте такий процес потребує дотримання внутрішньої рівноваги – гомеостазу. Пріоритетність особи як унікального індивіда в конституційній системі України закладена в ціннісностворюючому розділі Основного Закону України «Загальні засади».

Конституція України, як нормативно-правовий акт найвищою юри-

дичної сили виконує різноманітні функції. Дослідженню функцій конституцій, як напрямів впливу на суспільні відносини, присвячено чимало наукових розробок, наприклад Каратеева М. М. виділяє п'ять основних напрямів в дослідженнях поняття, сутності та функцій конституції: 1) формально-юридичне (або нормативістське); 2) природно-правове (або договірно-правове); 3) соціологічне; 4) класово-вольове (або марксистсько-ленінське); 5) інституціональне [1, с. 19].

Сучасний етап розвитку конституційної думки призвів до виділення серед таких функцій конституцій як установча, політична, юридична, обмежувальна, зовнішньополітична, прогностична, гносеологічна, онтологічна, евристична та ін., і аксіологічної функції.

Розуміння сутності аксіологічної функції конституцій сприяє дослідження цінностей, як універсальних об'єктів, які мають не тільки правові ознаки, але й соціальні та філософські. Проте, лише через юридизацію цінностей на рівні основного закону держави, такі явища втрачають абстрактний характер та отримують ознаки конституційної цінності, що має, в тому числі, і зобов'язальний характер для особи, суспільства та держави.

Крусян А. Р. зазначає, що цінності конституціоналізму мають політико-правову природу [2, с. 4], що на нашу думку, є дещо сумнівним. Адже конституційні цінності мають більш широку основу, а відповідно, на нашу точку зору, їх правову природу можна визначити як соціально-правову.

Статус цінності для суб'єкта (будь-то особа чи суспільство) конкретне явище набуває головним чином не внаслідок своїх якостей (хоча це і є надзвичайно визначальним), а внаслідок внутрішнього відношення суб'єкта до такого явища, потреб особи чи суспільства на даному історичному етапі розвитку в якостях явища. За допомогою цінностей у суб'єкта прогнозовано формується

оцінка інших явищ у співвідношенні з основним.

Заслуговує на обґрунтовану критику позиція деяких вчених (наприклад, Крусс В. І.) про те, що деякі конституційні цінності повинні визнаватися такими і без нормативно-правового закріплення, в силу культурологічних, економічних, географічних, геополітичних передумов та обставин [3, с. 191]. Адже саме внаслідок юридизації конституційні цінності стають елементом всього конституційного механізму. Нормативний характер цінностей дозволяє здійснювати їм соціальне регулювання, орієнтувати суб'єкти правових відносин до певних цілей.

Існують різні підходи до визначення терміну «конституційні цінності». Так, Г. Б. Ройzman визначає конституційні цінності, як сукупність універсальних та пріоритетних соціальних принципів (цілей, установок), формалізованих в Основному Законі і (або) які виходять з результату конституційно-оціночної діяльності судових органів конституційного контролю, що забезпечують найбільш оптимальний розвиток особи, суспільства та держави на основі балансу приватних та публічних інтересів [4, с. 23]. А. Р. Крусян визначає конституційні цінності як гуманістичні, демократично-правові, універсальні орієнтири (цілі та настановлення), що мають формалізоване відображення в конституції держави, виявляються в конституційно-оціночній, інтерпретаційній і контрольній діяльності органів конституційної юстиції та визначально впливають на конституційне законодавство, конституційну правосвідомість, конституційний правопорядок та публічно-владну практику [2, с. 4].

Конституція України у правових нормах вищої юридичної сили формалізує систему цінностей особи, суспільства та держави, які органічно пов'язані зі змістовною частиною основ конституційного ладу України. Формалізовані у такий спосіб, конституційні цінності є обов'язковими

для суб'єктів соціальних відносин, в тому числі органів державної влади та місцевого самоврядування. При цьому, вбачається особлива визначальна аксіологічна значимість конституційних цінностей, передбачених в преамбулі Конституції України, хоча їх перелік лише преамбулою не обмежується.

Ф. В. Веніславський, на базі преамбули Конституції України виділяє такі базові конституційні цінності, як: а) моральні (Конституція приймалася з усвідомленням відповідальності перед Богом, власною совістю, попередніми, нинішнім та прийдешніми поколіннями); б) загальносоціальні (Конституція приймалася з піклуванням про зміцнення громадянської злагоди на землі України); в) ідеї демократії (Конституція прийнята від імені народу, є вираженням його суверенної волі; її прийнято з прагненням розвивати і зміцнювати демократичну державу); г) державно-правові та історичні (Конституцію прийнято на основі багатотисячолітньої української державотворення і на основі здійсненого українською нацією, усім українським народом права на самовизначення та з метою розвитку і зміцнення правової держави); г) гуманістичні та цінності добробуту (Конституцію прийнято з турботою про забезпечення прав і свобод людини та гідних умов її життя та з прагненням розвивати і зміцнювати соціальну державу) [5, с. 123].

Принагідно, доцільно зауважити, що юридизація сучасної системи конституційних цінностей України бере свій початок з прийняття Декларації про державний суверенітет України [6], в преамбулі якої до найголовніших віднесено: воля народу України; демократичне суспільство; права і свободи людини; національні права всіх народів; політичний, економічний, соціальний і духовний розвиток народу України; правова держава; суверенітет і самоврядування народу.

Наявність ознак визначальності тих чи інших конституційних ціннос-

тей прямо зумовлює ієрархічність конституційних цінностей. При цьому до першочергових завдань суспільства та держави відноситься дотримання розумного балансу конституційних цінностей, забезпечення їх співіснування, взаємообумовлення, визначення меж їх реалізації. Вказані завдання за своєю правовою природою покликаний вирішувати єдиний орган конституційної юрисдикції України – Конституційний Суд України, який в процесі прийняття рішень повинен вирішити колізію конституційних цінностей, звичайно без заперечення жодної з них.

Внаслідок системного аналізу Конституції України М. І. Салей визначає в її тексті такі основні цінності як: людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека (ст. 3, 27, 49 Конституції України); гідність та свобода людини (ст. 21, 28 Конституції України); право на вільний розвиток особистості (ст. 23, 34, 35, 53 Конституції України); правова рівність (ст. 21, 24 Конституції України); верховенство права (ст. 1, 8 Конституції України); демократія (ст. 1, 5 Конституції України); суверенітет та територіальна цілісність України (ст. 1, 2, 17 Конституції України); республіканська форма правління (ст. 5 Конституції України) та інші. [7, с. 108]. Таким чином, в сфері конституційного права формуються цінності, що визначають напрямки розвитку інших галузей права.

Як бачимо, в ієрархії конституційних цінностей визначальне місце займає людина, що підтверджується змістом ст. 3 Конституції України, відповідно до якої людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, що обумовлюється сприйняттям доктрини природного права. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення

прав і свобод людини є головним обов'язком держави [8]. Поділяємо точку зору О. В. Прієшкіної, що таким чином це означає, що людина є цінністю не тільки для самої себе, а й для всього громадянського суспільства, при цьому, оскільки дана цінність є найбільш вагомішою, то будь-яке інше явище не може бути оцінено суспільством вище, ніж є людина, не може перевершити її цінність, а всі інші соціальні цінності повинні бути підпорядковані, розташовані в порядку субординації відносно цінності людини [9, с. 44]. У цьому контексті заслуговує на увагу точка зору Каштанової Е. А. про те, що поза людиною сама постановка питання про цінності взагалі та конституційні цінності, зокрема, втрачає сенс [10, с. 151]. А тому актуалізація проблематики здоров'я є необхідним кроком для включення теми здоров'я на глобальному, національному і регіональному рівнях в публічний, політичний, медійний порядок денні, що матиме наслідком реагування всієї політико-правової системи на цивілізаційний запит та вирішення проблем на правовому рівні. І якщо частина питань набувають підтримки, однак не менш важливі теми потребують уваги, зокрема, блок соціальних захворювань – інфекції, що передаються статевим шляхом, туберкульоз, гепатити, та психічне здоров'я населення, репродуктивне здоров'я, планування сім'ї тощо.

В ієрархії конституційних цінностей здоров'я займає одне з найголовніших місць. Поняття здоров'я традиційно розуміють виключно з точки зору фізичного стану особи.

Загалом існують різні підходи до розуміння терміну здоров'я, з яких, зокрема, можна виділити медичний, біомедичний, біосоціальний, ціннісно-соціальний. Саме ціннісно-соціальний є найближчим до розуміння здоров'я як важливої конституційної цінності.

Разом з тим, згідно зі Статутом (Конституцією) Всесвітньої органі-

зації охорони здоров'я «здоров'я є станом повного фізичного, душевного і соціального благополуччя, а не лише відсутністю хвороб і фізичних дефектів» [11]. У ч. 1 ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права розуміння здоров'я пов'язується з найвищим досяжним рівнем фізичного та психічного здоров'я [12], що охоплює як індивідуальні біологічні і соціально-економічні передумови, так і ресурси, що є в державі та забезпечують такі фактори як: наявність, доступність (недискримінацію, фізичну досяжність, економічну та інформаційну доступність), прийнятність та якість [13, с. 108].

Таким чином, міжнародні акти звертають увагу на повноту забезпечення фізичного та психічного здоров'я, в тому числі, необхідність створення умов, які б забезпечували всім медичну допомогу та медичний догляд у випадку хвороби (п. «d» ч. 2 ст. 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права), а не лише забезпечення медичною допомогою на первинному рівні.

Полісистемні властивості здоров'я трактують людину як джерело інтелектуальних ресурсів нації; економіку – як структуру реалізації благополуччя народу; екологію – як сукупність необхідних фізичних і хімічних умов навколишнього середовища; соціальну політику – як механізм регуляції пріоритетів охорони здоров'я здорової людини [14, с. 55]. Таке розширене розуміння терміну «здоров'я» зумовлює необхідність його забезпечення не лише конкретною особою, але й у значній мірі важливу і виключну роль у певних напрямках держави та суспільства щодо створення передумов та збереження не лише фізичного, але й «душевного і соціального благополуччя». Важливу роль у цьому процесі відіграє фактор створення належних фундаментальних конституційних засад та стимулів збереження здоров'я в широкому сенсі, наприклад, і щодо охорони зовнішнього

довкілля (ч. 1 ст. 50 Конституції України), забезпечення права на свободу світогляду і віросповідання (ст. 35 Конституції України) тощо.

Крім того, реалізація політичної, економічної, соціальної, культурної, інформаційної, правоохоронної та ін. функцій держави повинні включати в себе напрями впливу з урахуванням вимог ст.ст. 3, 27, 49 Конституції України щодо права на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування.

Цінність здоров'я, як з конституційної точки зору, так і соціальної, зумовлюється не лише фізичними обмеженнями, а, головним чином, передумовами обмеження в реалізації інших прав особи. У більшому вимірі сумарний стан здоров'я членів суспільства має концентрований вплив на

стан соціуму, зокрема, що стосується демографічної ситуації, рівня виробництва тощо.

Саме тому цінність здоров'я стала та є однією з найважливіших засад конституційного ладу України, що набула внаслідок закріплення на рівні Основного Закону, найвищого нормативного закріплення, стала основою та умовою реалізації інших конституційних цінностей.

При цьому, надзвичайно важливим фактором розуміння конституційної цінності здоров'я є усвідомлення необхідності виходу за межі безпосередньо системи охорони здоров'я та врахування в значній мірі залежності здоров'я від інших чинників, в тому числі і соціальних детермінант.

Список використаних джерел

1. *Каратеева М. Н.* Гарантирующая функция Конституции Российской Федерации : дис. канд. юр. наук : 12.00.02. конст / М. Н. Каратеева – М, 2005. – 183 с.
2. *Крусан А. Р.* Політико-правові цінності сучасного українського конституціоналізму (в контексті аксіологічного виміру конституційного права) / А. Р. Крусан // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Л. І. Кормич (заст. голов. ред.), М. А. Польовий (відп. секр.) [та ін.] ; НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. – Одеса : Фенікс, 2012. – Вип. 45. – С. 3-13.
3. *Крусс В. И.* Теория конституционного правопользования / В. И. Крусс. – М: Норма, 2007. – 752 с.
4. *Ройзман Г. Б.* Понятие и юридическая природа конституционных ценностей / Г. Б. Ройзман. // Вестник Челябинского государственного университета. Право.. – 2012. – С. 18–24.
5. *Веніславський Ф.* Конституційний лад та суспільний ідеал: до питання про базові цінності конституційного ладу в Україні / Ф. Веніславський // Право України. – 2010. – № 2. – С. 112–131.
6. *Декларація* про державний суверенітет України // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – №31. – Ст. 429.
7. *Салей М. І.* Система конституційних цінностей в Україні / М. І. Салей // Юридичний вісник. - 2013. - № 2. - С. 105-109.
8. *Конституція* України. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
9. *Конституційний лад* України: актуальні питання становлення, інституціоналізації та розвитку : монографія / О. В. Прієшкіна. – О. : Фенікс, 2008. - 280 с.
10. *Каштанова Е. А.* К вопросу о конституционных ценностях как аксиологической и юридической категории/Е. А. Каштанова.//Вестник Московского университета МВД России. – 2012. – № 1. – С. 149-152.
11. *Устав* (Конституция) Всемирной организации здравоохранения [Електронний ресурс]. – 22.07.1946. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_599.

12. *Международный пакт об экономических, социальных и культурных правах* [Электронный ресурс]. – 1966. – Режим доступа до ресурсу: http://www.un.org/tu/documents/decl_conv/conventions/pactecon.shtml.

13. *Международные договоры по правам человека*. Подборка замечаний общего порядка и общих рекомендаций, принятых договорными органами по правам человека. Т. 1. – 2008. – 340 с.

14. *Здоров'я людини як багатоаспектна проблема* / В. Гриценко, Б. Белов, А. Котова, О. Пустовойт // Вісник Національної академії наук України. – 2006. – № 6. – С. 51-56.

Гергелійник В. О. Здоров'я людини як конституційна цінність: до постановки проблеми

У статті розкрито аспекти конституційних цінностей з акцентуванням дослідження щодо фундаментального обумовлюючого конституційного явища – здоров'я людини. Автор визначає ціннісно-соціальний підхід як найближчий до розуміння здоров'я як важливої конституційної цінності.

Ключові слова: здоров'я людини, конституційні цінності, охорона здоров'я.

Гергелійник В. А. Здоровье человека как конституционная ценность: к постановке проблемы

В статье раскрыты аспекты конституционных ценностей с акцентированием исследования относительно фундаментального обуславливающего конституционного явления – здоровья человека. Автор определяет ценностно-социальный подход как ближайший к пониманию здоровья как важной конституционной ценности.

Ключевые слова: здоровье человека, конституционные ценности, здравоохранение.

Gergeliyynik V. Human health as a constitutional value: to the formulation of the problem

The article reveals aspects of constitutional values with an emphasis on research on the fundamental constitutional constitutional phenomenon - human health. The author defines the value-social approach as the closest to understanding health as an important constitutional value.

Key words: human health, constitutional values, health.